

Josef Škvorecký

Timeo Danaos a jiné eseje

spisy 30

Karneval spisovatelů v New Yorku (1986)	5
Neroztavení (1987)	23
Timeo Danaos (1987)	30
Případ Jazzové sekce (1988).....	39
Byl rok 1968 možný? (1988)	69
Fejeton z letošního jara (1991)	76
Nezávislost, samostatnost, svoboda (1991)	84
Viděno z dálky (1992)	91
Dobrodružství amerického feminismu (1992)	109
Osočení (1993)	122
Primus inter pares? (1997)	137
Vydavatelská poznámka.....	150
Ediční poznámka.....	153
Komentáře	159
Rejstřík	218

Josef Škvorecký

Timeo Danaos a jiné eseje

spisy 30

© Josef Škvorecký, 2007

Editor © Michael Špirit, 2007

Copyright © Literární akademie, 2007

ISBN 80-86877-23-X

Karneval spisovatelů v New Yorku

Když Jaroslav Seifert přisoudil spisovatelům funkci „svědomí národa“, vyjádřil tím, co by spisovatelé měli být a co občas snad i jsou; nikoli co byli v letech tehdy právě uplynulých a co leckdy byli, jsou a asi i budou v různých dobách a porůznu na zeměkouli. Émile Zola, Ferdinand Céline i Ezra Pound byli spisovatelé, ale kdežto jeden hájil oběť antisemitismu, druhý volal po židovské krvi v době, kdy to nebyla jen metafora, a třetí se nad tou krví už prolitou nepokrytě radoval. Stejně konkrétní krev „reakcionářů a zrádců“ požadovali nejen literární trpaslíci jako Ivan Skála („Psům psí smrt!“), ale i laureát Nobelovy ceny Michail Šolochov. Jiný laureát téže ceny, Pablo Neruda, ještě ve svých pamětech vydaných dávno po odhaleních „kultu osobnosti“ s dojetím vzpomíná na svého přítele prokurátora Višinského. Spisovatelský talent zaručuje jenom schopnost psát; jinak nic.

To se znovu potvrdilo na Mezinárodním kongresu klubu PEN, pořádaném v lednu letošního roku v New Yorku. O čem se tam skoro vůbec nemluvalo, byla literatura. Musím proto souhlasit s většinou amerického tisku, jemuž se, jak s podivením konstatoval Hans Magnus Enzensberger, kongres jevil jako „menší ideologická válka, vedená tlupou negramotů – většinou cizinců – běsnících proti americké demokracii“. Hans Magnusova charakteristika amerického pohledu na kongres je ovšem ironická – mně připadá výstižná. Lze snad za gramotný projev považovat hysterická vystoupení Güntera Grasse, jež vyvrcholila touto perlou politické moudrosti? „Je kapitalismus lepší než gulagový komunismus?“ otázal se Günter. „Já myslím, že ne.“ Kdoví, zda by stejné rovnítko udělal autor *Plechového bubínku* mezi americkým kapitalismem a aušvicovým socialismem. Pochybuju. Připomínka Aušvicu by totiž poněkud pošramotila nárok jeho a jeho německých kolegů poučovat – jak to vehementně činili – Američany o demokracii.

V „menší ideologické válce“ levičáků proti Americe se vůbec projeví všechny nám exulantům, uprchlým z jejich

utopie, dobře známé příznaky pomínutí smyslů. Především to, co náš přítel Kingsley Amis kdysi nazval „selektivním rozhořčením“. A to hned první den, a to velmi kuriózně.

Selektivní rozhořčení

Na pozvání prezidenta americké sekce PEN Normana Mailera uvítal totiž účastníky oficiálním projevem americký státní sekretář George Schultz. Jak se na státníka sluší, nesnažil se být originální: řekl jen prostě a jasně několik základních pravd, jež nám jsou drahé, lidem odjakživa žijícím na *Žápadě* však zřejmě laciné. „Jednou z prvních povinností intelektuála,“ pravil Schultz, „je myslet jasně a rozlišovat. ... Zdá se mi, že učí-li nás dvacáté století vůbec něco, pak je to poznatek, jak nebezpečné je oddělovat stát od jeho historických a sociálních atributů. Je intelektuálně hazardní přehlížet řadu rozdílů mezi státy – rozdílů, které jsou rozhodující, mají-li mít debaty o politice a umění nějaký smysl.“ A dále: „Bylo by ironické, kdyby intelektuální svobodu měli oceňovat pouze v zemích, kde neexistuje, a brát ji jako samozřejmost – nebo dokonce zlehčovat – v zemích, kde kvete.“

Což obojí – přehlížení rozdílů mezi demokratickým a totalitním státem, a nezáměr o téma svobody – předvedli mnozí západní spisovatelé na kongresu téměř ve stylu Horsta Wesela. Když Schultz například uvedl, že Američané požívají „svobody od oficiální cenzury“, sálem zazněl smích a syčení a několik obzvláště revolučních revolucionářů dokonce demonstrativně odešlo. Sotva státní sekretář skončil, rozběšnil se E. L. Doctorow (autor *Ragtime*, jenž v románě *Kniha Daniela*, podobně jako Grass, jenže po americku, neviděl žádný rozdíl mezi Aušvicem a Disneylandem) a vynadal Mailerovi, že pozval na kongres reprezentanta „ideologicky nejpravicovější administrativy, jakou kdy tahle země měla“. Symptomatické: Doctorowovi ani nenapadlo, že v sále mohou být taky lidé, jimž „pravicové“ zaměření Reaganovy vlády nevadí, nebo je jim dokonce vítané. Rozhořčoval se prostě jakoby „za všechny shromážděné“. Nebylo to v podstatě nic jiného než známé přesvědčení někdejších českých komunistů,

že třicet šest procent představuje většinu národa, tak zvanou „zdrucující“. A bylo to ovšem typicky selektivní rozhořčení. Brzo po Schultzovi oslovil shromáždění Amadou-Mahtar M'bow, senegalský předseda UNESCO. Při jeho projevu se neozývalo žádné syčení, žádné výkřiky protestu a nikdo demonstrativně neopouštěl sál, neboť nikomu nevádí, že tento pán prosazuje v organizaci UNESCO Sověty podporované tzv. licencování žurnalistů. Podle téhle vymoženosti by státy měly právo pouštět do země pouze ty novináře, které si vyberou, a pokud se jim jejich psaní nebude líbit, měly by právo odebrat jim „licenci“. Srovnejte, co řekl Schultz, s tím, za čím stojí M'bow.

Asi potom budete souhlasit s peruánským spisovatelem Mariem Vargasem Llosou, jedním z nejrozumnějších lidí na kongresu: „Proti přítomnosti pana M'bowa se zdaleka neprotestovalo tolik jako proti přítomnosti pana Schultze. Přitom, jak víte, UNESCO se postavilo proti nám vytvořením Světových pravidel pro informace (World Information Order), což je ve skutečnosti cenzura. Já proto skutečně lituji, že se neozývaly výkřiky protestu proti organizaci, která nás zraňuje.“

M'bowem se počet profesionálních politiků přítomných na kongresu zdaleka nevyčerpal. Přišel bývalý předseda kanadské vlády pan Pierre Trudeau, dnes, kdy už se nemusí ohlížet na voliče, nepokrytý obdivovatel Sovětského svazu. Dostavil se někdejší americký prezidentský kandidát George McGovern a z Rakouska Bruno Kreisky. George McGovern kongresu sdělil, že jeho porážka v prezidentských volbách jenom ukazuje, jak americký lid postrádá představivost. Nikdo z urážlivých se však neurazil touto implicitní sebechválou (jež spíše než o amerických voličích vypověděla cosi zajímavého o těch, co ho nezvolili). Korunu všemu nasadil Kreisky: mělo by se prý vyhovět všem požadavkům teroristů. A pokud jde o jejich šedou eminenci Kaddáfího? „Je to revolucionář,“ prohlásil rakouský socialista, „a já jsem evolucionista.“ Pro pana Kreiského rozdíl zřejmě zanedbatelný. Nikdo se neurazil, nikdo neprotestoval.

Přátelský potlesk přivítal také pána jménem Omar Cabezas Lacayo, jenž – kromě toho, že napsal jednu knihu pamětí – je civilním povoláním vysokým pracovníkem ministerstva vnitra lidově demokratické Nikaraguy; jinými slovy pánem přes cenzuru a přes nápravná zařízení.

O cenzuře se na kongresu mluvilo hodně a samozřejmě nejhůře dopadly Spojené státy. Barbara Parkerová z organizace People for the American Way usvědčovala sekretáře Schultze ze lži, neboť prý ve čtyřiceti šesti z padesáti států americké Unie se daly pokusy odstranit některé knihy ze školních knihoven a čtyřicet procent takových pokusů bylo „aspoň částečně úspěšných“. Na tohle zmatení pojmů jsme my ovšem už zvyklí, ale na kongresu nepřišlo nikomu nic divné. Schultz tvrdil, že v USA neexistuje „oficiální“, ústřední cenzura – to nemohl nikdo popřít –, kdežto Parkerová hovořila o „cenzuře“ vykonávané rodičovskými sdruženími. Nikdo si neuvědomil, že stát knihy nekupuje, nanejvýš je zakazuje, kdežto školní knihovny jsou normální zákazníci a mají – jako každý jiný zákazník – právo rozhodnout, co koupí a co ne. Jestliže československý stát zakáže Kunderu, Kundera nebude (kromě výtisků propašovaných ze Západu, jejichž majitelství se trestá). Jestliže dítě chtivé *Milence lady Chatterleyové* nenajde knihu v knihovně obecné školy ve Whisky Slide, zajde si do knihovny v Gin Ups, tři míle odtud, a jeho uměnímilovnost bude ukojena.

Pan Omar Lacayo není ovšem školní knihovnicí ve Whisky Slide, ale vnitřákem v Nikaragui a jejím vrchním cenzorem. Na to se ho paní Parkerová ani jiní protestanti nevyptávali. Museli přijít až lidé z tzv. východní Evropy, jako Jugoslávec Danilo Kiš a Maďar Sándor Csoóri, aby se tajného otázali, jak je to vlastně v Nikaragui s tou cenzurou. Tajný byl nucen připustit, že jeho stát nařídil „omezené omezení svobody tisku“, ale hned to svedl na Spojené státy: cenzuru zavedli ne proto, že je to zvykem ve všech marx-leninských režimech, ale protože jeho stranovládu ohrožují Spojené státy. Všim, i komunismem, jsou vini Američani.

Když proto na otázku, co říká řádění cenzury v Americe, jeden asijský autor, mluvící lámanou angličtinou, reagoval

slovy: „Co? Cenzura? V Americe?“, domnívali se pokrokoví, že asi nerozuměl.

A s chutí si z Ameriky udělali fackovacího panáka.

Prašť jako uhoď

Fackování se neslo většinou ve smyslu hesla: svět ovládají dvě velmoci, jež si navzájem nemají vůbec, ale vůbec co vyčítat. Zde se Günter Grass opět prokázal býti vynikajícím znalcem. Czesław Miłosz, polský exilový básník a nositel Nobelovy ceny, mluvil o utopiích; poznamenal, že mnozí spisovatelé se „stavějí nepřátelsky ke státům, které nenabízejí žádné utopické sliby“, a pokračoval: „V tomto století byly nepočítané milióny lidí zabity ve jménu utopií – ať už ‚pokrokových‘ nebo ‚reakčních‘ – a vždy se našli spisovatelé, kteří dodali přesvědčivé ospravedlnění takových masakrů.“ A vždycky, pokračoval Miłosz, se taky našli spisovatelé, kteří cenzurovali jiné spisovatele. „Nedávno jsem četl,“ pravil, „článek západo-německého literárního kritika, jenž oslavoval Sartra za to, jak napadl Camuse, ale vůbec se nezmínil, oč vlastně ve sporu mezi nimi šlo. Camus se dopustil zločinu zmínkou o existenci gulagu. Sartrovi velice ležela na srdci nespravedlnost v jeho části světa, ale odmítal cítit jakoukoliv lítost nad milióny obětí utracených ve jménu fraškovité historické nutnosti.“ Na to se vztyčil Günter Grass a vyjádřil pohoršení nad tím, že někteří lidé pokládají za nutné v diskusi o nepodařených utopiích pořád a pořád jmenovat Sovětský svaz. Proč prý se nemluví také o nepodařené „kapitalistické utopii“? Miłosz se mu trpělivě snažil vysvětlit, že mluvit o utopické vizi kapitalismu je prostě nesprávné. „Kapitalismus vznikl přirozeným růstem společenského života ... existuje *Natura devorans* a *Natura devorata*: Příroda, která pohlcuje, a Příroda, která je pohlcována. To je pravý opak utopie.“ Německý myslitel však nepochopil. Bůhví, jestli si kdy přečetl americké *Prohlášení nezávislosti*, které, pokud jde o sliby, nejde dál, kam kdy kapitalismus došel: slibuje Američanům „život, svobodu a cestu za štěstím“. Všimněte si: *cestu* za štěstím – nikoli *štěstí*. Cesta implikuje jakousi námahu ze strany po ní jdoucího. Utopie

slibuje *čiré*, ničím nezasloužené štěstí: „Každý podle svých možností, každému podle jeho potřeb.“ Do praktické němčiny se tohle překládá „Jedem das seine.“

Rovnice Spojené státy = Sovětský svaz se objevovala jako na kolotoči, v nejrůznějších formách a na nejrůznějších úrovních. Co si třeba pomyslet o charakteristice americké a sovětské literatury, jak ji přednesl australský autor Robert Hughes: „Moskva má socialistický realismus a jeho jásavě přesvědčivé obrazy produkce, pokroku, jednoty a dělnické třídy. New York má kapitalistický realismus a jeho jásavě přesvědčivé obrazy spotřeby, pokroku, kompetice a joggování. Obě ty metody vyžadují stejně banální vyprávění, k němuž práce spisovatelova nemá co přidat.“ Jinými slovy: není rozdílu mezi dílem Saula Bellowa nebo Philipa Rothe a dílem Antona Josifoviče Patolizalova a Josefa Antonoviče Poslušnikova. *Vsjó ravnó*. Oběma jejich vlády přikazují, jak psát. Peter Schneider podobně soudil, že jak Amerika, tak Sovětský svaz sebe pouze chválí a protivníka pouze kritizují. V životě patrně nečetl americké noviny. Když se do debaty přimísil ještě jeden Němec, Hans Christoph Buch, a zřejmě rozhořčen dosavadními odhaleními o pekle zvaném Amerika nahlas přečetl rezoluci odsuzující americkou politiku v Nikaragui, nevydržel to zas – jinak na kongresu zcela nepoliticky se projevující – Vasilij Aksjonov, podivil se, proč jsou západoněmečtí spisovatelé „tak celí říční kritizovat Spojené státy“, a poradil jim, aby „se dvakrát rozmysleli, než položí rovnítko mezi Ameriku a Sovětský svaz“. U německých *Besserwesserů* však asi nepochodil. On totiž v Sovětském svazu žil, kdežto oni ne. On je tedy předpojatý, kdežto jim jejich odstup od gulagu umožňuje objektivitu.

Největší bouři radikální nevole vyvolal však Saul Bellow, přední žijící americký prozaik. Přednesl věcnou, elegantní obranu americké demokracie, zmínil se kriticky o Marxovi a o „pošetilé náklonnosti amerických spisovatelů k odcizení“. Kdežto v Evropě a jinde se teoretizovalo, „americká střední třída,“ řekl, „se zabývala touhami zdravého rozumu, jako je ošacení a střecha nad hlavou“, a načrtl vývoj americké

společnosti ke stále většímu blahobytu a stále větší svobodě. Vše, co tvrdil, je možno doložit statistikami a známými fakty z historie. Se zlou se přirozeně potázal. Vyskočil opět ská-kavý Günter Grass a na reakcionáře se obořil. „Před třemi lety, když jsem byl v New Yorku, navštívil jsem jižní Bronx,“ pravil. „Rád bych slyšel, co by vašim slovům řekli lidé v již-ním Bronxu, kteří nemají střechu nad hlavou, kteří nemají co jíst ani možnost užívat svobody, jakou máte vy nebo jiní lidé v téhle zemi.“

Všimněte si: zacházení s miskitskými Indiány v Nikaragui, zavedení cenzury v té zemi, pronásledování odborů a církve, to vše se pomine jakožto nepodstatné pro *celkové dobro*, jež san-dinisté přinášejí „lidu“, tj. velké většině. Když však Američan hájí svou zemi, že velká většina se v ní, díky demokratickému systému, těší svobodě a vysoké životní úrovni, vytáhne se na něho – abych se vyjádřil jako Karel Marx – lumpenproletariát z jižního Bronxu. Selektivní rozhořčení, selektivní kladení důrazů. Po Grassovi vyskočilo ještě několik jiných, mezi nimi jihoafrický básník Breyten Breytenbach (podle vlastního ži-votopisu, který nedávno vydal, bývalý sovětský agent v Jižní Africe. Sověti ho ovšem hodili přes palubu, a tak zakusil ně-kolik let jihoafrického vězení) se známou tezí, že „svoboda a prosperita Spojených států spočívá *možná* [podtrženo mnou] na nesvobodě, chudobě a vykořisťování v mnoha vel-kých oblastech světa, včetně Jižní Afriky“. Tuto tvrdošjnou tezi už mnohokrát vyvrátily studie a statistiky – viz články Oty Ulče a jeho román *Špatně časovaný běželec* –, ale západní radikálové přijali zřejmě za své heslo někdejší slavný výrok Antonína Novotného, že *nebudeme poklonkovat před fakty*.

Když se levičáci vyřádili, Saul Bellow klidně a opět věcně odpověděl. „Mluvil jsem o situaci většiny obyvatelstva v Americe. Nepokoušel jsem se zmínit o každé výjimce, o níž bych mohl mluvit.“ Těm čtenářům, kteří by snad Bellowa po-dezírali z nedostatku sociálního citu, doporučuji jeho román *Dean's December*. Nikdo z levičáků se tak podrobně a s tako-vou sympatií nezabývá dnešní americkou chudinou. Takový Doctorow například neustále píše o minulosti: o minulém

století, o krizi třicátých let apod. „Samozřejmě že existují výjimky. Jenom jsem prostě řekl, že filosofové svobody sedmnáctého a osmnáctého století položili základ ke struktuře, jež vytvořila společnost celkem vzato svobodnou a celkem vzato příkladně prosperující.“ Bellow také vytkl svým kritikům, že „opustili jazyk umění“ a přiklonili se k „žargonu televizních hlasatelů a k žargonu padesát a šedesát let staré radikální militantnosti“. Edward Rohstein k tomu v článku v *The New Republic* (24. dubna 1985) připojil: „V roce 1948 napsal George Orwell: Být dnes protiamerický znamená hulákat s tlupou výtržníků.“ Chování radikálů *à la* Günter Grass na kongresu poskytlo dobrou ilustraci Orwellova postřehu. Nechci však vzbudit dojem, že to byli jenom Němci, kdo se otírali o Strýčka Sama. Věrní své tradici, zúčastnili se fackování – a to v hojném počtu – i Američani. Prokázali přitom jednak svůj, rovněž tradiční, nedostatek historického smyslu, jednak nevyléčitelný idealismus. Tak třeba Toni Morrisonová, u kritiků i finančně nad jiné úspěšná černá autorka: „Kdybych byla žila tím životem, jaký pro mne *od počátku plánoval* [podtrženo mnou] stát, i kdybych byla Homérem, žila bych a umřela v něčí kuchyni a v životě bych nenapsala ani slovo.“ Buď je to od pohledné Toni čirá demagogie, nebo čirá neznalost dějin. „Od začátku“ amerického státu se otroctví připouštělo jenom jako okolnostmi vynucené zlo a mezi představiteli americké Unie bylo odjakživa velké množství těch, kteří „od začátku“ plánovali jeho zrušení. Potom taky došlo k čemusi, čemu se říká Občanská válka: válka vedená ve jménu amerického státu, za jednotu tohoto státu, již však tento stát nebyl ochoten přijmout za cenu další existence otroctví. V řadách armády Unie padlo ve válce 375 000 v naprosté většině bílých vojáků (mezi nimi i řada Čechů), také za to, aby Toni Morrisonová nemusela celý život trávit v cizí kuchyni. Lze na takové věci, byť i v ideologickém zápalu kongresu PEN klubu, zapomínat? Toni zapomíná. Zcela ahistoricky například uvádí, že „každý zákon tohoto státu ... měl za cíl udržet mě v negramotnosti – měli bychom mít stále na paměti, že číst nebo učit se číst byl pro můj lid zločin, trestaný každou

autoritou – legální i nelegální“. Tady zase Toni směšuje americkou Unii s konfederovanými státy amerického Jihu, které už sto dvacet let neexistují, a ani tam nebylo učit černochoy číst trestné ve *všech* státech.

Americký idealismus: dle Rosy Styronové řekl sekretář Schultz ve svém projevu, že pro pouhé názory americká vláda neodmítne povolení vstupu do Spojených států nikomu. Ihned na něho vytáhli tzv. Zákon McCarrana-Waltera z roku 1952 a sekretář to slíz. Nic nepomohlo, že ve jmenovaném projevu ve skutečnosti řekl: „Spojené státy jsou nejotevřenější společnost na světě. Samozřejmě, dokonalí nejsme. ... Nebylo však nikdy součástí *vládou schválené politiky* [zdůrazněno mnou] upírat někomu vízum jen proto, že nesouhlasí se Spojenými státy nebo s některým z jejich politických opatření. ... Žádná odmítnutí se nikdy nezakládala na abstraktních názorech žadatele. ... Chci ovšem říci zcela otevřeně, že odmítneme vstup do země osobám, které svými činy podřívají náš systém, u nichž je pravděpodobné, že se budou zabývat špionáží nebo vybírat peníze pro naše nepřátele, nebo jim jinak pomáhají. Příslušná rozhodnutí činí lidé, a ti jsou omylní, ale činí je v dobré víře a v souhlase s platnou politikou, jež sleduje naše národní zájmy. ... Toto shromáždění je pouze jedním z mnoha svědectví o tom, jak jsme oddáni zásadě udržet svobodnou výměnu myšlenek.“

Kdo se rozhlédl po sále, musel dát sekretáři Schultzovi za pravdu. Ne ovšem Rose Styronová. Ohnala se hned skutečností, že pouze jednorázové, nikoli permanentní vstupní vízum dostali takoví účastníci kongresu jako Mohamed Darwish, Jorge Amado, Gabriel García Márquez, a že Farley Mowatovi bylo v roce 1985 vízum zcela odepřeno (nezmínila se, že po protestu byl Mowatovi vstup do USA povolen).

Co je to za lidi? Darwish je palestinský básník s úzkými vztahy k PLO. Jorge Amado je laureát Stalinovy ceny. Prý k ní přišel nevinně: psal jenom sociálně kritické romány, což je možné. García Márquez, laureát zas Nobelovy ceny, je zcela otevřený poputčik marxleninistů, dobrý přítel Fidela Castra. Farley Mowat, kanadský autor například knihy *Sibir*,

kde líčí krásy budování Sibiře, pokládá zprávy o gulagu za přehnané. Jak vysvětlí Solženicyn, ptal se v dopise zaslaném kdysi torontskému *Toronto Star*, že jej, ještě jako vězně, vyléčili z rakoviny, když to tam podle něho bylo tak zlé? Mowat je také horlivým zastáncem oficiálních styků Svazu kanadských spisovatelů se svazy z lidových demokracií a ze SSSR (viz články Jana Drábka a můj v *Žápadě* č. 2/1983, s. 17). Dejme tomu, že politické názory těchto pánů jsou pouze abstraktní; že nepřátelům Ameriky nijak nepomáhají; že u nich není nejmenší nebezpečí špionážní nebo fyzlovské činnosti; že přesto, že to jsou zjevní nebo skrytí marxleninisti, dá se jejich slovu věřit. Vláda Spojených států jim zřejmě uvěřila, protože vízum – byť jen jednorázové – dostali. Což všechno vede k širší filosofické otázce, o níž se debatuje už dlouhá desetiletí a která zřejmě nikdy nebude vydebatována: Má demokracie právo bránit se proti nedemokracii způsoby, které někteří demokraté pokládají za nedemokratické? Je oprávněná zásada, že demokracie má platit jen pro demokraty, tj. pro lidi, jejichž přiznaným cílem není demokracii zničit? A je-li tato zásada správná, neměly by se zakázat politické strany, jako jsou Komunistická strana USA nebo Americká nacionálně socialistická strana?

Já – po zkušenostech svých a nás všech – věřím, že je ta zásada správná, ale že je rovněž správné, že ve Spojených státech se ty partaje nezakazují. Důvod není logický, ale pragmatický. Co se zakáže, je zakázané ovoce. Kvůli němu ztratili lidé jediný ráj, který kdy existoval a který kdy bude existovat.

Jedna věc je ovšem zakázat komunistickou partaj, a jiná je odmítnout vízum dobrým kamarádům komunistických diktátorů a nadšeným obdivovatelům země, kde se prostírá souostroví gulag. Vzpomínám si, jak asi v polovici šedesátých let přijela do Prahy australská spisovatelka Dymphna Cusacková s manželem. Bylo to v době, kdy už se československá kompartaj začala silně odklánět od sovětské ortodoxie, zejména v osobnostech svých členů-spisovatelů. Sotva se Cusackovi ubytovali v hotelu, už přispěchal soudruh manžel na sekre-

tariát svazu spisovatelů a úřadujícího sekretáře, o němž se z jistých důvodů, jež nemohu uvést, domníval, že je spolehlivý stalinista, se tázal, kam má podávat hlášení o svých setkáních s českými spisovateli. Australský marxleninovec totiž usuzoval, že k němu, jakožto k anglicky mluvícímu západákovi, pojmou reakční autoři důvěru, budou se mu svěřovat se svými politickými názory, a ty jistě budou zajímat příslušné příslušníky příslušného ministra.

Je snad prokazatelně jisté, že manželé Cusackovi byli mezi marxisty, poputčiky a obdivovateli výjimkou? Že jenom oni byli ochotni vykonávat v cizí zemi takovouto abstraktní činnost?

Mlčící většina

Zatím jsem patrně vzbudil představu, že kongres PENu byl mumraj stalinistů, poputčiků, antiamerických Němců a amerických naivek. Musím ji poopravit.

Protože Amerika fungovala jako fackovací panák, museli mít fackovači taky opak: idol nevinné dokonalosti k postavení na piedestal. Postavili naň samozřejmě Nikaraguu. Jak je to jejich zvláštním zvykem, zcela zapomněli na dlouhou řadu svých předchozích idolů: na SSSR, na Čínu řečenou lidovou, na Albánii, na Vietnam, na rovněž lidovou Kambodžu, na Kubu atd. atd. Všechny tyto idoly sice ztratily panenství, nepěkně znásilněny politickou realitou, ale nevadí. Nevadí ani, že nevinností zářící Nikaragua radikálně okleštila občanské svobody, jejichž nejmikroskopičtější omezení by v Americe nepochybně vedlo ke svržení vlády nebo přinejmenším k *impeachmentu* prezidenta; že její vládnoucí junta dnes už nepředstírá specificky středoamerickou národní revoluci, ale veřejně se hlásí k marxleninismu (to vysvětlují její američtí apologeti tak, že ji k marxismu vlastně donutila Reaganova politika); že nemilosrdně likviduje všechny skutečné nemarxisty, kteří jí vydatně a často rozhodujícím způsobem pomohli v boji proti Somozovi; že omezila práva dělnických odborů a katolické církve; že deportovala Indiány kmene Miskito z jejich staletých sídlišť, a pokud se bránili, neváhala je zmasakro-

vat (sandinisté to omlouvali tím, že se unáhli). Nevadí, že kdyby tisícinu toho provedl třeba v San Salvadoru Duarte, byl by laudátory nikaragujské junty jednohlasně prohlášen za fašistu. Nic nevadí; a tak Hans Christoph Buch přečetl zmíněnou rezoluci proti ďáblu Reaganovi a vyzval kongres k podpisům. Těch podpisů se nakonec sešlo 149.

Kongresu se zúčastnilo 700 spisovatelů.

Odečteme-li od toho 149, zbývá 551 spisovatelů, tj. téměř devětasedmdesátiprocentní většina.

Mlčící většina.

Selský rozum

Až na to, že tak docela nemlčela, a proti plamenným projevům marxismu se na kongresu uplatnil taky klidný selský rozum.

Nečekaně i u autorů, kteří jinak mají pověst krajních radikálů. Jako ledová sprcha (na levé radikály) proto působily třeba faktické poznámky černošského prozaika Ishmaela Reida, že americký stát a jmenovitě Reaganova administrativa „získaly programy, jako je Státní nadace pro umění, lepší vysvědčení než literární establišment. ... Dnešní [tj. Reaganova] administrativa, režim, který někteří pokládají za pravicový, má ve svých řadách víc nebělochů než americká literární organizace.“ Právě „vzrušení v sále“ způsobil také jeho útok na momentálně levičáky nejvynášenější román černošské autorky Alice Walkerové *Purpurová barva* (*The Color Purple*), neboť film natočený podle něho „vyvolal v život nejhorší kampaň proti černošským mužům od dob spisovatelů otrokářské Konfederace“. Román je totiž příběhem černošské ženy, která, zklamána a opuštěna svými muži, přikloní se k lesbianismu. Radikály nepotěšil ani slavný John Updike, jenž prohlásil, že „si hlavně přeje, aby vláda ... i nadále zaručovala svobodu projevu, kterou zakladatelé amerického státu příslibili svým občanům. To je až dost, a to úplně stačí.“ A levé liberály týž Updike přímo rozzuřil, když velmi konzervativně usoudil: „Vládní peníze v umění mohou, obávám se, umělce pouze odvést od odpovědnosti najít si skutečný trh pro své

produkty, konkrétní obecenstvo pro své výkony. To je především pravda o literatuře, již lze vytvářet lacino a která od vynálezu knihtisku je populárním uměním, tj. uměním, jež hledá podporu zdola, nikoliv shora.“ Příjemně (nebo nepříjemně, jak koho) překvapila také Isabel Allendeová z Chile, když velmi nesmlouvavě vedla dělicí čáru mezi demokracií, která „dovoluje vzpouru, zvědavost, výzvu k boji, neuctivost, což všechno jsou přirozené požadavky téměř všech umělců“, a mezi diktaturou, jež „brutálně vnucuje umělcům oficiální kritéria“ – což se o vládě Spojených států neodvážil tvrdit ani nejnekritičtější obdivovatel Nikaraguy.

Nepřekvapily, ale pro většinu obecenstva byly příjemné hlasy autorů, kteří se otevřeně ujali obrany demokracie, té bez přívlastků, protože na vlastní kůži zažili tu s přívlastky. Západní radikálové ten rozdíl neznají, anebo, pokud vyzařují některou barvu rudého spektra, neuznávají, že demokracie bez přívlastků vůbec existuje. Buď je „buržoazní“ (a ta je *de facto* diktatura), nebo je „lidová“ (zvaná také diktatura proletariátu, *de facto* ale demokracie: „nejširší možná v třídní společnosti“, jak jsme se učivali v kursech bludů). Jako příklad pokrytectví generála Pinocheta uvedla Isabel Allendeová Pinochetovu kategorii přívlastkové demokracie: „totalitní demokracie“. Není zřejmě honěná v marxismu, protože jinak by si uvědomila, že to není žádný kontradiktorický vynález pravicového generála, ale jenom jiný pokrytecký termín pro „lidovou“ demokracii, jež je dle definic ze školení také diktaturou. Jestli je demokratičtější demokracie „lidová“, nebo „totalitní“, to nevím. Snad by to mohl posoudit některý čtenář *Západu*, který zažil jak Novotného, tak Pinocheta.

Leví liberálové, kteří existenci bezpřívlastkové demokracie na rozdíl od radikálů více méně připouštějí, jsou většinou oběťmi představy o bližší nedefinovaném Státu. Ten je vždy hrozný a vlastně na celém světě stejný. Extrémní plod tohoto abstraktního nebo, jak by řekli marxisti, od skutečnosti odtrženého názoru je rovnítková teorie hlásaná Grassem. Jemu, za všechny z tzv. východní Evropy, připomněl polský spisovatel Adam Zagajewski, že „člověk nemusí být zrovna spiso-

vatel, aby věděl, že stát dnes existuje přinejmenším ve dvou inkarnacích: totalitní a demokratické. O státu nelze říct nic, co by nebylo pitomé nebo nesmyslné, pokud člověk nerozliší aspoň tyhle dva druhy toho zvířete.“ Abeceda, kterou se účastníky kongresu snažil naučit státní sekretář Schultz. Abeceda ale většinou jen pro nás, kteří jsme poznali azbuku. Většinou, ne však docela. Jedním z nejvýmluvnějších obránců distinkce byl autor z té oblasti světa, kde se na ni nejvíc zapomíná, už zmíněný Mario Vargas Llosa z Peru. „Velmi velcí spisovatelé,“ řekl, „dokážou být naprosto slepí v politických záležitostech a dají celou svou prestiž a celou svou imaginaci do služeb něčeho, co nakonec jejich dílo a jejich povolání zničí. ... Demokracie,“ pokračoval, „je průměrný [mediocre] systém, ale systém nad jiné potřebný.“ Systém, který na rozdíl od názoru pana Grasse nezplodil v tomto století nic, co by se jen vzdáleně dalo přirovnat ke gulagu. Potom s pravou latinskou vášní napadl peruánský romanopisec své kolegy z jižní Ameriky, kteří často projevují opovržení právě tím systémem, jenž jim dává první předpoklad jejich umění, to jest svobodu. Na téma svobody navázal Adam Zagajewski a obrátil se k západním kolegům se zajímavou myšlenkou: „Jste svobodní, a jestliže jste spisovatelé, měli byste se pokusit svou svobodu vyjádřit. Projev svobody je právě tak důležitý jako svoboda projevu. Souvisí se samým vědomím skutečnosti.“

Potom už demokratičtí spisovatelé uváděli jen konkrétní příklady rozdílů mezi státy. Mnoho lidí na Západě má dodnes představu, že vznik komunismu ve východní a střední Evropě byl jaksi výrazem vůle lidu. Ta je nyní, po zkušenostech se státem proletářů, možná už jiná, zklamaná; ale, konec konců, kdysi to lid tak chtěl. Leckoho proto šokoval maďarský prozaik György Konrád, jenž zcela nediplomaticky prohlásil: „Komunistický stát s jedinou politickou stranou by se [v Maďarsku] nikdy nebyl neuskutečnil, nebýt okupace sovětskou armádou. Ta umožnila převzetí moci, jež mělo všechny známky puče. ... V Berlíně v roce 1953, v Budapešti v roce 1956, v Praze v roce 1968, ve Varšavě v roce 1980, v každé z těchto zemí lidé dokázali, že mají přinejmenším stejnou

sílu jako autoritativní národní stát a jsou schopni podřídit jej demokratické kontrole. Jejich síla však nemohla přemoci stát blokový, to jest spojené vojenské síly Varšavského paktu.“

Konstatování faktu. Fakt, který umlčel i nejhalasnější protestanty, uvedl odstupující předseda světového PENu, švédský autor Per Wästberg. Nedávno byla v Sovětském svazu odsouzena básnířka Irina Ratušinskaja za básně „pomlouvající Sovětský svaz“ k dvanácti (!) letům převýchovy pedagogy z KGB ve vězení v Saransku. Wästberg se také zmínil o moravské spisovatelce Ivě Kotrlé, jejíž byt podrobila policie pátrající po „protistátních rukopisech“ brutální prohlídce právě v den, kdy se Kotrlé narodilo dítě. Konstatování faktů.

A fakta byla přesně to, co v projevech západních radikálů chybělo a co nahrazovali jakýmsi spisovatelským mesianismem. Došlo k paradoxu: mesianismus se tradičně spojuje s Ruskem a s ruskými spisovateli. Na kongresu PENu však přítomní Rusové promlouvali věcně a faktograficky, zato oslavovatelé Nikaraguy a tupiči USA se bezostyšně prezentovali jako cosi zvláštního, lepšího: jako aristokrati ducha, ne-li bytosti málem nadpřirozené, kteří vědí všechno líp než *profanum vulgus* mlčící většiny. V jejich pojetí se spisovatel jevil jako hrdina bez bázně a hany, bojující s drakem státu, převážně amerického, a ochotný k širokému sortimentu obětí. Za všechny to nejjasněji vyjádřil americký básník Derek Walcott, zvolav: „Na tomto kongresu není jediný spisovatel, který by pro pravdu nepodstoupil i mučení.“ Nevím, jestli bych tohle mohl říct o sobě, ale Derek Walcott se zřejmě zná. Snad se taky američtí spisovatelé změnili od dob senátora Joea McCarthyho, kdy, dle svědectví Lillian Hellmanové v *Case padouchů* (Scoundrel Time), se před Výborem pro vyšetřování neamerické činnosti tak mnozí – promiňte, ale v češtině pro to není výstižnější slovo – pos..li, aby zachránili, praví Hellmanová, „své hollywoodské bazény“.

Byl to zase Mario Vargas Llosa, kdo kritizoval „idealizaci spisovatelů“, v jejímž duchu se neslo nemálo projevů. Svátý Mikuláš z Kanady, Robertson Davies, to přednesl s britskou *sang-froid*: „V buržoazním i v komunistickém světě, kde pro

aristokracii není už příliš obdivu, přiznává se umělci pořád ještě jakýsi statut aristokrata, neboť jeho dar jej pozdvihuje nad obyčejného občana. Umělec je výjimečný člověk. To je ovšem romantika a moudrý člověk by se měl mít na pozoru. Romantika je značně nepevná měna. Nikoli náhodou je nejnebezpečnější nemocí naší profese to, čemu C. G. Jung říká nafouklé ego. ... Spisovatel může psát jen o tom, co zná a co cítí. ... Jakmile oblékne plášť proroka nebo vůdce, ztratí do jisté míry své umění a octne se v nebezpečí proměnit se v propagandistu.“ Poté se kanadský spisovatel – nejlepší, myslím, jakého dnes naše země má – obrátil k přítomným se sarkasticky pronášenou filipikou: „Je mi odporná dnešní populární mytologie; že konec světa je za dveřmi a že je nevyhnutelný; že Bůh je mrtev a patrně nikdy nežil; že v oblasti náboženství jemně vycizelovaná nádhera teologie není o nic lepší než buranské simplifikace lidového evangelismu; že sex je konečný cíl a útěcha našeho plemene; že láska je špatný vtíp a věrnost je nemožná; že každá deviace od normy je ‚alternativní životní styl‘ a nesmí se kritizovat; že čest je vždycky vydána na milost a nemilost osobnímu prospěchu; že vědecká pověra, podle níž co se nedá zvažít nebo změřit, je nehodno víry, je konečná pravda; že situace člověka, protože je absurdní, je tím pádem opovrženímhodná. Jaké to směšné hovadiny!“

Jak překrásně konzervativní inkantace! Kdo jen trochu zná současnou západní literaturu a klima liberální moudrosti, tomu je ovšem jasné, že tu Robertson Davies přednesl výčet hlavních témat dnešní módně radikální filosofie.

Největší potlesk nakonec sklidil izraelský spisovatel Amos Oz, a protože jeho řeč byla precizním shrnutím hlavních myšlenek porůznu vyjádřených jinými účastníky, předkládám ji zde téměř v úplnosti:

Představivost státu existuje pouze v představivosti některých spisovatelů, jako těch, kteří si vymysleli téma tohoto kongresu, začal Oz. Svatý Jiří a drak – něco takového museli mít na mysli, když je napadl titul „Představivost spisovatele a představivost státu“. Každý spisovatel bezbranným Solženicynem, každý drak zavilým Brežněvem nebo

zlolajným Richardem Nixonem. To se mi nelíbí. Já myslím, že některé státy jsou poměrně slušné. A stejně tak někteří spisovatelé. A některé státy a někteří spisovatelé jsou mnoha různými způsoby zkorumpovaní. Odmítám vidinu světeckého šiku spisovatelů, kteří neohroženě pochodují do boje s nelítostnou byrokracií, na obranu té spousty něžných a prostých lidských bytostí kdesi v dálce. Moje branže nejsou krásky proti zvířatům. ...

Někteří spisovatelé skutečně zemřeli v žalářích a v gulazích, kdežto jiní si lebedili u dvorů a v dačách. Většinou však ani nezahynuli mučednickou smrtí, ani si nepolepšovali lízáním holínek. Nikdo z nás jakživ nezabil draka. Mimoto: ti něžní a prostí lidé v dálce nejsou asi ani něžní, ani prostí. My – většina z nás – přece víme, jak to je. Jen si přečtete naše knihy a přesvědčte se.

Znova a znova mě uvádí v úžas propast mezi tím, co my spisovatelé vidíme, když píšeme básně, povídky, hry, a co děláme, když formulujeme nebo podepisujeme petice, manifesty a témata pro panelové diskuse. Jako kdybychom užívali dva páry kontradiktorických očí. Zde přítomní nejsou žádná výjimka. Já nejsem žádná výjimka. Většina z nás ví pár maličkostí o dracích v lidském srdci. A přece, jakmile se octneme vně vlastních literárních prací, často se zdá, jako bychom věřili simplifikujícímu, nebezpečnému, rousseauovskému předpokladu, že vlády a establishmenty jsou zlotřilé – všechny vlády, všechny establishmenty –, kdežto prostí lidé se rodí čistí a něžného srdce – jeden jako druhý.

Dovolují si nesouhlasit. Stát je nutné zlo prostě proto, protože mnoho jedinců je velice schopných být velice zlí. Navíc: mezi státy jsou rozdíly. Některé jsou téměř spravedlivé, některé jsou špatné, některé jsou smrtonosné. A protože spisovatelé jsou, nebo by aspoň měli být, pracovníky v oboru jemných rozdílů a v oboru přesnosti, je naším řemeslem rozlišovat. Každý, kdo ignoruje existenci různých stupňů zla, stane se zákonitě služebníkem zla. ...

Tragédií dějin není stálé a beznadějně střetávání světeckých jedinců a ďábelských establishmentů. Je to mnohem spíš stálé střetávání poměrně slušných společností s krvavými společnostmi. Přesněji řečeno: zbabělost poměrně slušných společností, kdykoli jsou postaveny tváří v tvář bezohledným a utiskovatelským společnostem.

Před třemi měsíci jsem ve Vídni viděl pouliční demonstraci environmentalistů, kteří protestovali proti vědeckým pokusům na morčatech.